
СУСПІЛЬНІ ФУНКЦІЇ І ЗМІСТ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Тетяна Круцевич, Наталя Пангелова

Резюме. На основе анализа специальной научной литературы и системно-исторического анализа раскрываются характерные черты, социальные функции (экономическая, медико-биологическая, социально-культурная) и содержание рекреационной деятельности населения стран Европы и Северной Америки в первый период Новейшего времени (1917—1945 гг.). Установлено, что в период между двумя мировыми войнами рекреационная деятельность за границей получила дополнительные стимулы развития, которые были связаны с интенсификацией работы на производстве. Констатируется, что в первый период Новейшего времени происходит активизация развития рекреационной деятельности, связанной с объективными политическими, экономическими и общественными потребностями.

Ключевые слова: социальные функции, рекреационная деятельность, зарубежные страны, Новейшее Время.

Summary. Based on the analysis of peer-reviewed scientific literature and systematic historical analysis, the paper discloses specific features, social functions (economic, medical, biological, social and cultural), and content of recreational activities among the people of European and North American countries in the first period of the newest time (1917—1945). It was found, that during the period between the two world wars, recreation abroad received additional incentives for its development, which first of all have been associated with the intensification of production activity. It is stated that in the first period of the newest time there occurs intensification of recreation development associated with objective political, economic and social needs.

Key words: social functions, recreational activities, foreign country, modern times.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активізація рекреаційно-оздоровчої діяльності населення є вкрай актуальною у зв'язку з тим, що здоров'я населення України погіршується, а кількість залучених осіб до систематичної рухової активності становить тільки 8—13 % [1, 2].

Світовий досвід свідчить, що оптимальна рухова активність людини є найбільш ефективним засобом профілактики захворювань і зміцнення здоров'я. Сьогодні у сфері фізичної рекреації та оздоровчої фізичної культури проведено багато досліджень, визначено її теоретико-методологічні основи, здійснено ефективно впровадження у практику інноваційних оздоровчих технологій [3, 7].

Однак недостатньо дослідженим є соціальний напрям сфери фізичної рекреації. В основному наявні праці, присвячені питанням організації та управління фізкультурно-оздоровчою діяльністю населення. Майже відсутні розробки власне історичного напрямку проблем фізичної рекреації як форми активного дозвілля людини, що і визначає актуальність нашого дослідження.

Дослідження виконано згідно зі Зведеним планом НДР у сфері фізичної культури і спорту на 2011—2015 рр. за темою «Історичні, теоретико-методологічні засади формування рекреаційної

діяльності різних груп населення» (номер держреєстрації 0112U007808).

Мета дослідження — розкрити характерні риси, зміст і функції рекреаційної діяльності населення у зарубіжних країнах у перший період Новітнього часу (1917—1945 рр.).

Методи дослідження: аналіз спеціальної наукової літератури, системно-історичний аналіз.

Результати дослідження та їх обговорення. Фізична культура і спорт за кордоном у період між двома світовими війнами розвивається в умовах загальної світової кризи.

Після Першої світової війни спортивно-гімнастичний рух у розвинених країнах був спрямований на військово-фізичну підготовку молоді, а також на ідеологічне виховання. Водночас у капіталістичних країнах значно зростають масштаби спортивно-рекреаційного руху — збільшилась кількість спортивних і гімнастичних організацій, клубів, спілок. Все це було наслідком виключного інтересу до фізичного виховання і спорту з боку урядів країн, представників панівних кіл, які за допомогою фізичної культури і спорту намагались нівелювати соціальні протиріччя і посилити ідеологічний вплив на населення.

Як зауважує Є. Н. Приступа (2010), ще наприкінці XIX — на початку ХХ ст. преса таких

країн, як США, Велика Британія, Швейцарія, Італія, розглядала рекреаційний рух нарівні з гімнастикою й іншими видами спорту як самостійну форму діяльності. У період між двома світовими війнами рекреаційна діяльність за кордоном отримала додаткові стимули розвитку, що, насамперед, було пов'язане з інтенсифікацією праці на виробництві. Одним із перших працював у цьому напрямі американський інженер Фредерік Вінслов Тейлор (1856–1915 рр.). Він прагнув до автоматичного виконання робочих рухів працівниками та скорочення часу проведення виробничих операцій і дійшов висновку про необхідність рухливих перерв. Його називають одним із засновників виробничої фізичної культури [4, 5, 8].

У 20-ті роки ХХ ст. продовжилися пошуки узгодженості умов праці з фізіологічною економічністю рухів людини. Водночас психологи почали наголошувати на тому, що рухова діяльність, активні перерви в процесі роботи позитивно впливають на працездатність робітників.

Усі ці чинники сприяли активізації рекреаційного руху на виробництві та збільшенню рекреаційних організацій. Так, у США у 20–30-ті роки ХХ ст. було створено Американську Асоціацію активного відпочинку, Американську Асоціацію масових спортивних розваг, Федерацію пляжного спорту [4; 6].

Значні масштаби отримав підприємницький спорт. У США в 1926 р. підприємницькі клуби охоплювали близько 2 млн. осіб. До 1930 р. кількість членів цих клубів зроста удвічі. Тільки на одному із заводів міста Чикаго у спортивно-рекреаційному клубі нараховувалось більше 28 тис. осіб. Тут навіть було встановлено, що кожний новий робітник, який бажає працювати, повинен спочатку стати членом спортивного клубу.

Робітничий рекреаційний рух активно розвивався і в інших країнах. У межах виробничих спортивно-рекреаційних товариств культивувались заняття гімнастикою, туризмом і різними формами рухової активності. У Франкфурті-на-Майні німецькі робітники власними силами побудували стадіон. В інших містах створювались будинки туристів, спортивні майданчики, парки відпочинку, пляжі. У Польщі активно розвивався туризм, Бельгії – баскетбол, Угорщині – гандбол, Канаді – футбол, Югославії – народні спортивні ігри та боротьба. У Франції із 1936 р. щосуботи регулярно проводились змагання робітників.

Завдяки широкій організаційній діяльності німецьких робітничих

спортивно-рекреаційних організацій у середині 1920-х років кожна десята молода людина великих міст займалась у тій чи іншій гімнастичній або спортивній організації. Характерною рисою рекреаційного руху на виробництві у зазначений період, на відміну від попереднього, є підвищена увага до поширення таких форм, що давали змогу впливати на вільний час не лише вузького кола службовців, а також їх рідних і близьких [8, 10, 11].

Окрім виробничої (економічної) функції фізичної рекреації, у зазначений період активно реалізовувались також медико-біологічна і соціально-культурна (рис. 1).

Науковці визначають, що функції фізичної рекреації – це ті дії, що відображають напрям рекреаційної діяльності. Досить важко встановити чіткі межі між ними. У першій половині ХХ ст. соціально-культурна та економічна функція фізичної рекреації забезпечувала реалізацію не тільки своїх безпосередніх завдань, а й завдань, пов'язаних із військовою підготовкою.

Соціально-культурна функція фізичної рекреації визначається потребами суспільства у формуванні гармонійно, всебічно розвиненої людини і містить пізнавально-рекреаційну діяльність (рис. 1). Вона знайшла свою реалізацію у так званому «спортивно-рекреаційному» напрямі шкільного фізичного виховання 1920–1930-х років. Цей напрям виник на основі концепції розвитку фізичного виховання в школі, сутність якої полягала у компенсаційній ролі фізичної культури. Формування цієї концепції пов'язане з ім'ям німецького спортивного соціолога Ріссе [5, 8]. Під компенсацією він розумів відновлення фізичних

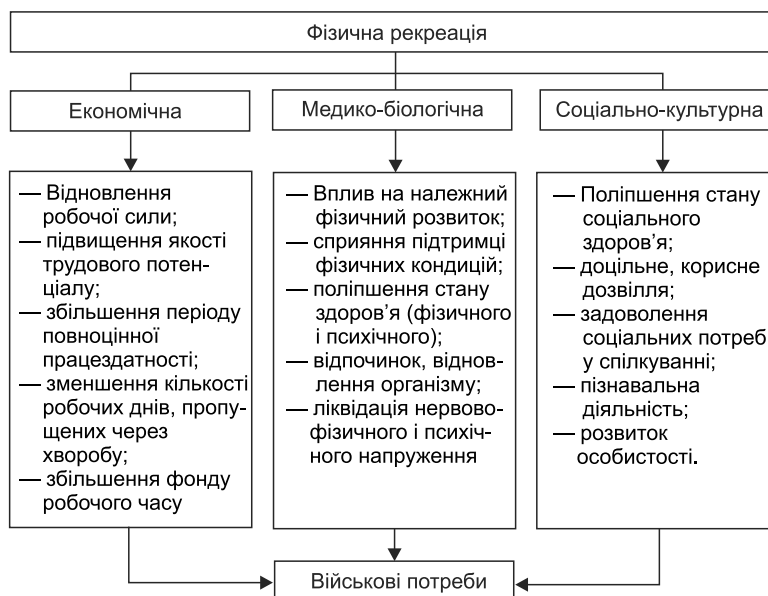

Рисунок 1 — Суспільні функції фізичної рекреації у перший період Новітнього часу (1917–1945 рр.)

і духовних сил людини після негативних впливів умов суспільного життя, виробництва, навчання.

У результаті світової економічної кризи у 1929–1930 рр. компенсаційний підхід постає складовою спортивно-рекреаційного руху, в межах якого об'єдналися елементи підготовки до спортивної діяльності, яка є видовищною і потребує значних фізичних і психічних навантажень (футбол, регбі, легка атлетика, бокс та ін.), і до «спорту на все життя» у вільний час (гольф, теніс, туризм, гімнастика за системою йогів тощо).

У 1931 р. у США була видана книга Д. Б. Неша «Виховання характеру у фізичному вихованні», яка відіграла особливу роль у пропаганді спортивно-рекреаційного напрямку [9]. Погляди Неша полягали у тому, що метою реформи шкільного фізичного виховання не повинно бути повернення до шведської гімнастики, яка спрямована тільки на розвиток м'язів дітей. Він стверджував, що мотивацією для систематичних занять фізичними вправами є особистісна зацікавленість дітей до занять тим або іншим видом спорту, де вони змогли б найбільш повно реалізувати свої фізичні і моральні якості. Спортивно-рекреаційний напрям фізичного виховання отримав значне поширення в елітних школах США, Англії, Австралії, Канади, Японії.

Серед позашкільних рекреаційних організацій підвищувалася роль молодіжних рухів, пов'язаних із військово-фізичною підготовкою. Поміж них найбільш масовим був бойскаутський рух, який виник на початку ХХ ст. У період між двома світовими війнами були вдосконалені межі та організаційна структура цього руху, які передбачали не тільки фізичний гарт, але й світоглядний вплив. Перевагою скаутського руху було те, що його вплив не припинявся із закінченням середньої школи, а поширювався на молодь до досягнення нею призовного віку. Раз на чотири роки проводились міжнародні змагання скаутів.

Отже, однією із рис рекреаційного руху у 30-ті роки ХХ ст. була його мілітаризація. Найбільш повно вона проявляється у країнах фашистського блоку. Там створюються організації подібні бойскаутським, однак сутністю їхньої діяльності була саме військово-фізична підготовка. Виникають німецька, італійська, болгарська, угорська спортивно-мілітаризовані організації та іспанська молодіжна організація фалангістів. Основою занять у цих організаціях були стрільба, вправи із зброєю у природних умовах, а також спортивні змагання та військові ігри.

Окрім того, у деяких країнах саме рекреаційні організації відіграли вирішальне значення у вирішенні військових проблем. Зокрема, у Німеччині реваншистські кола одразу ж після Першої світової війни почали будувати плани відроджен-

ня німецької армії, шляхи якого у 1920 р. визначив генерал Бергарді. Він запропонував «ідею» відродження німецької військової могутності на основі решти армії (за Версальською мирною угодою Німеччина мала право мати армію кількостю 100 тис. солдат з 12-річним строком служби). За його планом, ця решта (частина), яка у процесі навчання досягатиме рівня підготовки офіцерського складу і буде озброєна найсучаснішою технікою, повинна стати ядром майбутньої армії. Готувати і виховувати рядових солдат Бергарді рекомендував у гімнастичних і спортивних організаціях. Керівні кола Німеччини ухвалили цю ідею і стали заохочувати організацію чисельних гімнастичних і спортивно-рекреаційних клубів.

Велику роль у здійсненні цієї політики відіграв Германський гімнастичний союз. З 1921 р. він почав розвивати спортивну гімнастику і разом з нею — футбол, гандбол, веслування, плавання, легку атлетику, туризм. До 1922 р. кількість членів ДТ сягла одного мільйона осіб. Гімнастичний союз та інші буржуазні рекреаційно-спортивні організації використовували гасла аполітичного характеру, але насправді проводили мілітаризацію не тільки фізичного виховання, а й активного відпочинку молоді.

Пізніше основою військово-фізичної підготовки молодих німців став «гелендешпорт» (спорт на місцевості), який був упроваджений у 1934 р. До його змісту входили: тривалі переходи з ночівлями у лісі, орієнтування, біг із подоланням природних перешкод, стрільба, метання гранати, плавання в одязі, лазіння по деревах і скелях. Багато вправ були запозичені з системи скаутингу, але з жорсткою спрямованістю на військову підготовленість.

Фашистське «спортивне» виховання здійснювалось і «трудоим фронтом» (фашистські профспілки) через створені при ньому організації «Сила через радість».

Аналогічні організації з'являються в Італії, де уряд Муссоліні здійснював тотальне державне регулювання вільного часу населення. Цим питанням займалась організація «Діяльність після роботи», яка була створена у 1925 році.

Медико-біологічна функція фізичної рекреації має два компоненти — санаторне-курортне лікування та оздоровчий відпочинок (рис. 2). У перший період Новітнього часу реалізація цієї функції рекреації також отримала додаткові стимули.

Висновки. Зміна суспільного устрою в Росії стимулювала активізацію соціальних процесів у європейських країнах. Страх перед повторенням аналогічних революцій в інших державах Європи змусив їхнє керівництво провести низку заходів щодо поліпшення життя своїх громадян, їх соціального захисту. Зокрема, в багатьох країнах бу-

ло введено відпустки і вихідні дні, зменшено тривалість робочого дня, підвищено оплату праці, що поступово привело до збільшення кількості закладів рекреаційно-відновлювального типу: санаторіїв, домів відпочинку, кемпінгів, туристичних баз тощо.

Отже, можна констатувати, що у перший період Новітнього часу відбувається активізація розвитку рекреаційної діяльності, що було пов'язане з об'єктивними політичними, економічними й суспільними потребами. Однак ще не відбулось кардинальних змін щодо змістовного наповне-

ння рекреаційних занять. Водночас, негативною тенденцією у значному поширенні рекреаційних організацій була мілітаризація їх діяльності.

Перспективи подальших досліджень полягатимуть у визначенні основних історичних етапів розвитку знань про фізичну рекреацію та передумов становлення і розвитку фізичної рекреації як форми дозвілля людини від найдавніших часів до наших днів, що надасть можливість об'єктивно оцінювати дію соціальних законів у цій сфері й виявляти, аналізувати й узагальнювати нові закономірності її функціонування.

Література

1. *Дутчак М. В.* Спорт для всіх в Україні: результати загальнонаціонального опитування / М. В. Дутчак // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту: зб. наук. праць / за ред. С. С. Єрмакова. — Х.: ХДАДМ(XXIII). — 2006. — № 2. — С. 37—43.
2. *Жданова О.* Участь центрів фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх» у вирішенні проблеми оптимізації обсягів рухової активності населення / О. Жданова, Т. Господарчук // Пробл. активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. — Л.: ЛДУФК, 2008. — С. 169—173.
3. *Іващенко Л. Я.* Фізичне виховання дорослого населення / Л. Я. Іващенко, О. Л. Благий // Теорія і методика фізичного виховання: у 2 т. / за ред. Т. Ю. Круцевич. — К.: Олімп. л-ра, 2008. — Т. 2. — С. 190—230.
4. *Кун Л.* Всеобщая история физической культуры и спорта / Л. Кун. — М.: Радуга, 1982. — 399 с.
5. *Пангелов С. Б.* Організаційно-методичні передумови виникнення і розвитку фізичної рекреації як форми активного дозвілля людини: дис.... канд. наук з фіз. виховання і спорту: спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / С. Б. Пангелов. — Переяслав-Хмельницький, 2012. — 208 с.
6. *Пангелова Н. Є.* Історія фізичної культури: [навч. посіб.] / Н. Є. Пангелова. — 2-е вид. (доповн. і переробл.). — К.: Освіта України, 2010. — 294 с.
7. *Репникова Е. А.* Методика підвищення ефективності занять шейпингом на основі примінення статодинамічного режиму виконання упражнень: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Е. А. Репникова. — М., 2003. — 25 с.
8. *Фізична рекреація: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту* / авт. кол. Є. Н. Приступа, О. М. Жданова, М. М. Линець [та ін.]; за наук. ред. Є. Приступи. — Л.: ЛДУФК, 2010. — 447 с.
9. *Nash J. B.* Charakter Education in Physical Education / J.B. Nash. — N. Y.: Barnes and Co, 1930. — 100—105 p.
10. *Pilawska A.* Zarys teorii i metodyki rekreacji ruchowej / A. Pilawska, A. Pilavski, W. Petrynski. — Katowice: GWSH, 2003. — 144 p.
11. *Rekzeacja ruchowa i turystyka* / pod red. Teresy Wolanskej. — Wazszawa: AWF 1984. — 223 s.

References

1. *Dutchak M. V.* Sport for All in Ukraine: results of a nationwide poll / M. V. Dutchak // Pedagogy, psychology and medical-biological problems of physical education and sports: collection of Scientific papers / ed. by S. S. Yermakov. — Kharkiv: KSADA (XXIII). — 2006. — № 2. — P. 37—43.
2. *Zhdanova O.* Participation of the Centers of population physical health "Sport for All" in solving optimization problems concerning physical activity among the population / O. Zhdanova, T. Hospodarchuk // Issues of intensification of recreational activities among the population: Materials of VI All-Ukrainian scientific-practical conf. — Lviv: Lviv State University of Physical Education, 2008. — P. 169—173.
3. *Ivaschenko L. Ya.* Physical education for adults / L. Ya. Ivaschenko, O. L. Blagiy // Theory and Methods of Physical Education. — Kyiv: Olympic Literature, 2008. — P. 190—230.
4. *Kun L.* General history of physical education and sports / L. Kun. — Moscow: Raduga, 1982. — 399 p.
5. *Panhelov S. B.* Organizational and methodological prerequisites of emergence and development of physical recreation as a form of active leisure: diss. ... of candidate of science in physical education and sports: 24.00.02 / S. B. Panhelov. — Pereiaslav-KhmELNytskyi, 2012. — 208 p.
6. *Panhelova N. E.* History of physical education: textbook / N. Ye. Panhelova. — 2nd ed. — Kyiv: Osvita Ukrainy, 2010. — 294 p.

7. *Repnikova E. A.* Techniques for improving of shaping classes efficiency based on the stato-dynamic mode of exercising: thesis of diss. ... of cand. of pedagogical science: 13.00.04 / E. A. Repnikova. — Moscow, 2003. — 25 p.
8. *Physical Recreation*: textbook for students of physical education and sports colleges / E. N. Prystupa, O. M. Zhdanova, M. M. Lynets et al.; ed. by E. N. Prystupa. — Lviv: Lviv State University of Physical Education, 2010. — 447 p.
9. *Nash J. B.* Character education in physical education / J. B. Nash. — New York: Barnes and Co, 1930. — 100—105p.
10. *Pilawska A.* Zarys teorii i metodyki rekreacji ruchowej /A. Pilawska, A. Pilavski, W. Petrynski. — Katowice: GWSH, 2003. — 144 p.
11. *Rekzeacja* ruchowa i turystyka /pod red. Teresy Wolanskej. — Wazszawa: AWF 1984. — 223 p.

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ

Надійшла 03.12.2012